

Report
on
two days training program on
“Empowering Agriculture: Cultivating Knowledge through IPM Training”
by the
Department Of Agriculture, IIAST, Integral University

A **Two-Day Integrated Pest Management (IPM) Training Program** was organized by the Department Of Agriculture, IIAST, Integral University in collaboration with Central Integrated Pest Management Centre (CIPMC), Lucknow on 1st and 2nd September 2023. The training program was designed to educate farmers about the principles of IPM and promote sustainable and eco-friendly Agricultural practices.

The primary objective of the training program was to empower and educate participants with comprehensive knowledge of IPM, covering pest identification, understanding pest biology, pest behavior and various control methods including Cultural, Mechanical, Biological and Chemical approaches. Additionally, the program emphasized the safe and judicious use of pesticides as per label claims.

The training program featured experienced and knowledgeable speakers who delivered insightful presentations on a range of topics related to IPM. The Two day training program began with the address of Prof. Saba Siddiqui, Head, Department of Agriculture, IIAST, Integral University. She welcomed the guests, speakers and participants. Dr. Gyan Prakash Singh, Joint Director, CIPMC, Lucknow had discussed the concept, principles and tools of Integrated Pest Management (IPM). He explained about IPM, its key principles and the various tools and strategies used in IPM to manage pests in agriculture while minimizing the use of pesticides. Dr. Rahul Sutar, Assistant Plant Protection Officer, CIPMC, Lucknow enlightened about the significance and role of cultural practices in Integrated Pest Management (IPM). He talked about various agricultural practices and techniques that can be employed to manage pests and diseases in crops while reducing the reliance on chemical pesticides. Cultural practices often include strategies like crop rotation, intercropping using pest-resistant varieties and implementing good agricultural practices. Shree Shailesh Kumar, Plant Protection Officer, CIPMC, Lucknow conducted a session on Pest Survey and Surveillance, where he has discussed methods and strategies for monitoring and assessing pest populations in Agricultural settings. Dr. Keshavamurthy G.M., Assistant Plant Protection Officer, CIPMC, Lucknow delivered a session on the ill effects of pesticide residue on human health, highlighting the risks associated with pesticide residues and their impact on human well-being. On the second day, Shree Shailesh Kumar, Plant Protection Officer, CIPMC, Lucknow conducted a session on "Rodent Management in field crops," where he discussed the effective methods and strategies for managing rodents in agricultural fields. Dr. Keshavamurthy G.M., Assistant Plant Protection Officer, CIPMC, Lucknow conducted a session on the safe and judicious use of pesticides as per label claims, focusing on best practices to minimize risks. He has conducted another session on

rodent management in field crops, discussing strategies to address rodent-related challenges. Dr. Sudheendra Saunshi, Assistant Plant Protection Officer, CIPMC, Lucknow explained about the role of bio-agents (beneficial organisms) in Integrated Pest Management (IPM), emphasizing the use of natural enemies to control pests. Shree Dharm Raj Singh, Assistant Plant Protection Officer, CIPMC, Lucknow conducted a session on the "Role of Mechanical Practices in IPM," where he had discussed the importance of mechanical practices, such as physical barriers or traps, in Integrated Pest Management (IPM).

An exhibition was organized in the Department of Agriculture showcasing biological management methods for various field insect- pest like *Trichogramma*, *Trichoderma* (trichocard) *Corcyra* egg-laying cage, *Verticillium lecani* as well plant based insecticides like *Azadiracta* based formulations. They also discussed methods for mechanical control of pests in crops, including the use of pheromone traps, light traps, yellow and blue sticky traps. The IPM trainers' team also conducted a visit to the agricultural farm of the university along with the farmers, where they provided detailed information about the identification of natural enemies against insect pest. They visited the guava orchard where experts demonstrated the use and benefits of fruit fly traps for fruit fly management.

The training program successfully achieved the outcomes like: Deep Understanding of IPM, Identification Skills, Diverse IPM Strategies, Mechanical and Biological Inputs and Cost Reduction. Participants acquired a profound understanding of IPM principles and practices, enabling them to implement sustainable pest management strategies. Participants developed the ability to identify various insect pests and their natural enemies within different crop ecosystems, enhancing their ability to make informed decisions. They gained proficiency in implementing diverse IPM strategies, reducing their reliance on chemical pest control methods and promoting environmentally friendly practices. There was a notable focus on the utilization of mechanical and biological inputs for insect pest and disease management, contributing to long-term sustainability. Participants also learned how to reduce the overall cost incurred in insect pest management, leading to economic benefits. The training programme was attended by 40 farmers and students of B.Sc.(Hons) Ag. and M.Sc. (Ag.) of Department of Agriculture, IIAST, Integral University, Lucknow. The Training Program got huge coverage in media. The news regarding training program were published in several English, Hindi and Urdu Newspapers and it was also broadcasted on various news channels and social media platforms. The exceptional efforts of Faculty Coordinators Dr. Ambreesh Singh Yadav, Dr. Salman Ahmad, Dr Usman Sayeed, Dr. Sunil Kumar and Dr. Nitish played a crucial role in ensuring the smooth conduction and efficient operation. The reports and Media coverage were coordinated by, Dr. Setu Ratnam, Dr. Akanksha Singh and Dr. Pallavi Srivastava. The Program was observed under the guidance of Prof (Dr.) Mohd. Haris Siddiqui, Dean, Faculty of Agricultural Science and Technology, Integral University and Prof. Saba Siddiqui, Head, Department of Agriculture, IIAST, Integral University.

The active participation and engagement of all attendees were key factors in the program's success. Participants demonstrated enthusiasm, a commitment to learning and a willingness to apply the knowledge gained to their agricultural practices. Their questions, discussions and feedback were invaluable contributions to the training.

Glimpse of the training program:

Media coverage:

प्रगतिशील कृषकों हेतु दो दिवसीय आईपीएम ओरिएंटेशन एचआरडी कार्यक्रम का शुभारंभ

हिन्द वतन संवाददाता

लखनऊ। भारत सरकार के कृषि एवं किसान कल्याण मंत्रालय के अंतर्गत क्षेत्रीय केन्द्रीय एकीकृत नाशीजीव प्रबंधन केंद्र, लखनऊ द्वारा इंटीग्रल इंस्टिट्यूट ऑफ एकीकृत नाशीजीव एंड टेक्नोलॉजी, इंटीग्रल विश्व विद्यालय, लखनऊ में दो दिवसीय आई.पी.एम. ओरिएंटेशन एच.आर.डी. प्रशिक्षण कार्यक्रम का शुभारंभ हुआ। रीजनल सेन्ट्रल आई.पी.एम. सेंटर के प्रभारी एवं संयुक्त निदेशक डॉ. ज्ञान प्रकाश सिंह तथा इंटीग्रल विश्वविद्यालय के कृषि विभाग की विभागाध्यक्ष डा. सबा सिद्दीकी एवं अन्य अधिकारियों ने दीप प्रज्वलित कर कार्यक्रम का शुभारंभ किया। जनपद में स्थित केंद्र सरकार के रीजनल सेन्ट्रल आई.पी.एम. सेंटर के संयुक्त निदेशक डा. ज्ञान प्रकाश सिंह ने इंटीग्रेटेड पेट मैनेजमेंट (आई.पी.एम.) पर प्रशिक्षण प्राप्त करने हेतु आये हुए प्रगतिशील किसानों को एकीकृत नाशीजीव प्रबंधन की वर्तमान प्रसंगिकता तथा महत्व के बारे में बताया। भारत सरकार के संयुक्त निदेशक ने अपने संबोधन में कहा कि किसानों द्वारा फसलों को कीट एवं बीमारियों से बचाने के लिए

किसानों द्वारा रासायनिक कीटनाशकों का अनुचित एवं अंधाधुंध प्रयोग किया जा रहा है। दू रासायनिक कीटनाशक हर किसी के स्वास्थ्य के साथ-साथ पर्यावरण के लिए भी बेहद नुकसानदेह है। इसलिए जरूरी है कि कृषकों को प्रेरित किया जाये जिससे किसान एकीकृत नाशीजीव प्रबंधन को अपनाएँ। उन्होंने यह भी कहा कि आई.पी.एम. अपनाकर उत्पादन किए गए सब्जियों में रासायनिक कीटनाशक के अवशेष नहीं पाए जाते हैं। परिणामस्वरूप सब्जियों के निर्यात में सहायता मिलती है जो कि किसानों की आय दोगुनी करने में एक महत्वपूर्ण विकल्प साबित हो रहा है। डा. सिंह ने कहा कि किसानों को जरूरत पड़ने पर केन्द्रीय कीटनाशी बोर्ड एवं पंजीकरण समिति द्वारा संस्तुत रासायनिक कीटनाशक ही अंतिम विकल्प के तौर पर उपयोग करना चाहिए। डा. सबा सिद्दीकी, विभागाध्यक्ष, कृषि विभाग, इंटीग्रल विश्वविद्यालय ने किसानों को संबोधित करते हुए कहा कि किसान आई.पी.एम. के अंतर्गत आने वाले अन्य तकनीकी के साथ जैविक कीटनाशकों के प्रयोग पर जोर दें। उन्होंने कृषकों को संबोधित करते हुए कहा कि पौध संरक्षण के लिए आई.पी.एम. को बढ़ावा दें

परिणामस्वरूप कम लागत के साथ गुणवत्तायुक्त कृषि उत्पाद प्राप्त करें। डा. अंबरीश सिंह यादव, सहायक प्राध्यापक ने किसानों को संबोधित करते हुए कहा कि आई.पी.एम. वनस्पति संरक्षण के साथ-साथ पर्यावरण, पारिस्थितिक तंत्र, जैव विविधता एवं प्रकृति को सुरक्षित रखता है। दृशिलेश कुमार, वनस्पति संरक्षण अधिकारी ने किसानों को सर्वेक्षण एवं निगरानी विषय पर जानकारी देने के साथ-साथ चूहा नियंत्रण के बारे में भी जानकारी प्रदान किया। के.पी. पाठक, वनस्पति संरक्षण अधिकारी द्वारा एकीकृत नाशीजीव प्रबंधन (आई.पी.एम.) के विभिन्न अवयव के बारे में विस्तार से जानकारी प्रदान की गयी। दृ. सुधीन्द्र संशी, सहायक वनस्पति संरक्षण अधिकारी ने खरीफ मौसम की फसलों में लगने वाले बीमारियों के लक्षण एवं उसके प्रबन्धन के बारे में जानकारी प्रदान किया। सहायक वनस्पति संरक्षण अधिकारी अमित सिंह द्वारा खरीफ मौसम की फसलों में लगने वाले कीट की पहचान तथा उसके प्रबन्धन के बारे में विस्तार से जानकारी प्रदान की गई। डॉ. राहुल सुतार, ए.पी.पी.ओ. ने आई.पी.एम. के अंतर्गत आने वाली विधियों जैसे शस्त्र क्रियाएं तथा धर्म राज सिंह ने यांत्रिक

प्रबंधन के बारे में विस्तारपूर्वक जानकारी प्रदान किया। आर.सी.आई.पी.एम.सी.के.ए.पी.पी.ओ. फराज अहमद खान ने फसल संरक्षण की जैविक विधि के बारे में प्रशिक्षित किया। डा. केशवमूर्ति जी.एम. ने रासायनिक कीटनाशकों के सुरक्षित एवं विवेकपूर्ण उपयोग से सम्बन्धित विषय पर जानकारी प्रदान किया। आर.सी.आई.पी.एम.सी. लखनऊ द्वारा लगाई गई प्रदर्शनी का किसानों द्वारा उत्साह के साथ अवलोकन किया गया। केन्द्रीय टीम द्वारा विश्व विद्यालय स्थित किसानों के साथ खेत में जाकर मित्र कीट एवं शत्रु कीटों की पहचान कराई गई और फसलों में कीड़े के यांत्रिक नियंत्रण हेतु फेरोमोन ट्रेप, फल मक्खी ट्रेप, लाइट ट्रेप, पीला और नीला चिपचिपा ट्रेप लगाकर उसके कार्य करने के ढंग के बारे में विस्तार से जानकारी प्रदान की गई। कार्यक्रम में प्रतिभाग कर रहे कृषकों को केन्द्रीय टीम द्वारा जैविक फंफूदनाशी एवं कीटनाशी ट्राईकोडर्मा, ब्यूवेरिया बैसियाना तथा मेटारिड्जियम इत्यादि वितरित किया गया। प्रशिक्षण कार्यक्रम में महिला कृषकों ने बड़-चढ़ कर भाग लिया। कार्यक्रम का सफल संचालन अमित सिंह, सहायक वनस्पति संरक्षण अधिकारी द्वारा किया गया।

درج کیا گیا۔ ریاست بھر میں زیادہ سے زیادہ درج حرارت سن تین سے چار ڈگری تک کا اضافہ درج کیا گیا۔ سب سے زیادہ درجہ حرارت کانپور میں ۳۹.۲ ڈگری اور دہلی پور میں ۳۸.۲ ڈگری سلیس ریکارڈ کیا گیا۔

درج کیا گیا۔ ریاست بھر میں زیادہ سے زیادہ درج حرارت سن تین سے چار ڈگری تک کا اضافہ درج کیا گیا۔ سب سے زیادہ درجہ حرارت کانپور میں ۳۹.۲ ڈگری اور دہلی پور میں ۳۸.۲ ڈگری سلیس ریکارڈ کیا گیا۔

اساتذہ بھرتی | امیدوار

لکھنؤ (انقلاب نیوز)۔ پراسسری سیکشن کے امتحان میں تقریباً ۲۹ ہزار ۲۶ کو ۲۶ سو دن بھی جاری رہا۔ شوکانہ ڈان والے امیدواروں کا استقبال ایک نمبر کے ریاست بھر کے امیدواروں کا کورس پیم کوٹ نے اپنا فیصلہ ان امیدواروں نے تعلیم کی تعریف کے سوال پر ایک نمبر درخواست دائر کی تھی۔ اس میں حکومت کی امید میں پوچھا گیا سوال یہ تھا کہ تعلیمی انتظام

کسان جراثیم کش ادویات کا کم سے کم استعمال کریں

پروگرام میں شامل زرعی ماہرین

دہ ہیں، اس لئے ضروری ہے کہ کاشتکاروں کو بیدار کیا جائے کہ وہ اس کا استعمال کم سے کم کریں اور آئی بی ایم کو اپنائیں۔ انہوں نے یہ بھی کہا کہ آئی بی ایم کو اپنانے سے تیار کی جانے والی سبزیوں میں کیمیکل کیڑے مار ادویات کی باقیات نہیں پائی جاتی ہیں جس کے نتیجے میں سبزیوں کی برآمد میں مدد ملتی ہے جو کسانوں کی آمدنی کو دو گنا کرنے میں ایک اہم متبادل ثابت ہو رہی ہے۔

انٹیکرل یونیورسٹی کے شعبہ زراعت کے شعبہ کی سربراہ ڈاکٹر صبا صدیقی نے کسانوں سے خطاب کرتے ہوئے کہا کہ کسان آئی بی ایم کے تحت دیگر ٹیکنالوجیز کے ساتھ ساتھ نامیاتی کیڑے مار ادویات کے استعمال پر زور دینے تاکہ کم لاگت کے ساتھ معیاری زرعی مصنوعات حاصل ہوں۔

پروگرام سے ڈاکٹر امبریش سنگھ یادو، پلانٹ پروٹیکشن افسر شیلپس کمار و دیگر نے بھی خطاب کیا۔ تربیتی پروگرام میں خواتین کسانوں نے بھی جوش و خروش کے ساتھ حصہ لیا۔

لکھنؤ (انقلاب نیوز)۔ وزارت برائے زراعت اور بہبود کسان، حکومت ہند کے تحت علاقائی مرکزی انٹگریشنڈ پیسٹ مینجمنٹ سنٹر، لکھنؤ کی طرف سے انٹیکرل آئی بی ایم ٹیٹل آف انٹگریشنڈ سائنس اینڈ ٹیکنالوجی، انٹیکرل یونیورسٹی، لکھنؤ میں دو روزہ آئی بی ایم اور ٹینشن ایچ آر ڈی کا انعقاد کیا گیا۔ رجینل سنٹرل آئی بی ایم سنٹر کے انچارج اور جوائنٹ ڈائریکٹر ڈاکٹر گیان پرکاش سنگھ اور انٹیکرل یونیورسٹی شعبہ زراعت کی سربراہ ڈاکٹر صبا صدیقی اور دیگر مہمیداروں نے شریکیتوں کو بروٹھ کر کے پروگرام کا افتتاح کیا۔ ڈاکٹر گیان پرکاش سنگھ نے انٹیکرل پیسٹ مینجمنٹ (آئی بی ایم) پر تربیت حاصل کرنے کے لئے آئے ہوئے ترقی پسند کسانوں کو انٹیکرل پیسٹ مینجمنٹ کی موجودہ اہمیت سے متعلق بتایا۔ انہوں نے کہا کہ کاشتکار اپنی فصلوں کو کیڑوں اور بیماریوں سے بچانے کے لئے کیمیکل اور جراثیم کش ادویات کا نامناسب اور بے دریغ استعمال کر رہے ہیں، کیمیائی کیڑے مار ادویات نہ صرف ہر ایک کی صحت بلکہ ماحولیات کے لئے بھی انتہائی نقصان

علامہ شبلی نعمانی میمو

امراض چشم سے متعلق

لکھنؤ (پریس ریلیز)۔ علامہ شبلی نعمانی میمو یل ہیلپ لائن کے زیر اہتمام آ مفت طبی کیپ کا انعقاد اندرا نگر میں گیان پرگرم میں مہمان خصوصی کی حیثیت سے انجمن اصلاح المسلمین کے سینئر عظیمت اللہ خاں نے شرکت کی۔ نظامت کے فرائض ڈاکٹر سراج الدین خاں انجام دیئے اور مریضوں کی آنکھوں کی جانچ کی۔ انہوں نے اس موقع پر کہا کہ دونوں ایک بڑی نعمت ہیں، ہم کو اپنی آنکھوں کا اس کے تیس بیدار رہنا چاہئے۔ مریضوں مہمان ڈی وقار کس تبریز شریف نے

شائقین پر ہند - انگلینڈ میچ کا خمار، ہوٹلوں کی قیمت آسمان پر،

اکانا اسٹیڈیم میں ۲۹ اکتوبر کو دلچسپ مقابلہ ہوگا، لکھنؤ میں ہونے والے عالمی کپ میچوں کے سبب تاج اور

لکھنؤ کی آن لائن بکنگ

لکھنؤ (انقلاب نیوز)۔ ہندوستان اور مین میں شیڈی بک کر لئے گئے ہیں۔ عام طور پر گلوبل ہوٹلوں میں بوسیدہ کمرے کا کرایہ ۱۵ ہزار سے ۱۰ ہزار روپے تک ہوتا ہے لیکن ۱۱ اکتوبر سے ۱۴ نومبر تک یہ کرایہ ۳۰ ہزار سے ایک لاکھ روپے تک پہنچ گیا ہے اگر آپ ۱۰ اکتوبر کے لئے تاج ہوٹل کو ترقی نگر میں فی الحال تقریباً ۱۱ ہزار روپے میں دستیاب کر رہے ہیں تو

لکھنؤ (انقلاب نیوز)۔ پہلے انڈین پری میئر لیگ (آئی بی ایل) کا عظیم الشان ایونٹ اور پھر ون ڈے ورلڈ کپ کے پانچ میچوں کی میزبانی یوں ہی نہیں ہے اس وقت لکھنؤ بھارتی کرکٹ کا نیا ہاٹ سپاٹ بن گیا ہے۔ تاہم یہاں بہاری واپسی اکانا اسٹیڈیم کی تعمیر سے ہی ممکن ہوا۔ یہاں ۱۴ اکتوبر سے ۱۷ نومبر تک ہونے والے پانچ میچوں سے سیاحت کی صنعت کو بھی فروغ ملے گا۔